

Az Énekek éneke ómagyarul — mai olvasók számára

KOROMPAY KLÁRA

1. Bevezetés

1.1. Az *Énekek éneke* forrásvidékét az ókori szerelmi költészet jelenti. Különbőféle nászdalokból, szerelmi énekekből, azok töredékeiből állt össze az a szövegegyüttes, mely az i. sz. 1. és 2. század fordulóján bekerült a szent könyvek közé. Ennek háttere az, hogy a vőlegény és a menyasszony szerelme allegorikus értelmet kapott: a zsidó hagyományban az Örökkévaló és a választott nép, a kereszténységben Krisztus és az Egyház kapcsolataként jelent meg. Később a középkori mariológiai felfogás a menyasszonyban Mária képét látta. E mű értelmezéséről, világirodalmi hatásáról, a művészetekben játszott szerepéről könyvtárnyi szakirodalom szól.

Az első magyar fordítást az 1508-ban másolt Döbrentei-kódex őrizte meg (473–483). Az *Énekek éneke* kisebb részletei, egyes mondatai más kódexekben is megjelennek (vö. KOMORÓCZY 1970: 39–44). Különösen megragadó a Könyvecse egy lapja (ApMélt. 16), ahol a traktátus szövegébe költői szépségű idézetek egész sora szövődik bele.

1.2. Maga a *Döbrentei-kódex* Halábori Bertalan keze írásával készült. Legfontosabb tartalmi egységei: egy teljes zsolnároskönyv, egy teljes egyházi évre szóló bibliai perikópasorozat (az ünnepeken és vasárnapokon olvasott episztolák és evangéliumi részek), továbbá az *Énekek éneke*. A scriptor jellegzetessége, hogy az általa leírt szöveg egyes szavai fölé saját kezű glosszákat írt. Ezeket nemrégiben HAADER LEA vette alapos vizsgálat alá (2019). Ennek során fény derült arra, hogy Bertalan pap célközönségét nem apácák, hanem világiak körében kell keresni, akik számára e glosszák — nemegyszer betoldó jelleggel — érthetővé, elevenné tették az adott szöveg egy-egy szavát. Ő maga világi pap lehetett, glosszái a falusi környezetben való prédikálást szolgálták, amint erről szókincsének népi elemei tanúskodnak. A további kutatások arra is fényt derítettek, hogy a Döbrentei- és a Székelyudvarhelyi kódex perikópaínak nyelvi megoldásaiban feltűnő párhuzamok vannak (HAADER 2020, 2021); ennek alapján ezek külön szövegcsaládot képviselnek, mely egy igen régi (az ún. Huszita biblia előtti) bibliafordítási hagyomány nyomait őrzi.

Sorok fölé írt glosszákkal az Énekek énekében is találkozunk, vö. 2,15; 5,12; 5,13; 6,4; 6,9; 7,1 (itt kettővel is); 7,3. A szövegközlésben ezek kapcsos zárójelben jelennek meg a glosszázott szó után; egyszer az előtt, mivel a kiegészítés oda illik (6,9). Két glossza lábjegyzetet is kívánt (5,13; 7,1).

1.3. A jelen tanulmány fő célja az ómagyar szöveg modern helyesírású átíratának közlése a hozzá csatlakozó jegyzetekkel, valamint külön egységként az ómagyar szavak magyarázatával. A közreadás azokat az elveket követi, amelyek az Apor-kódex olvasóbarát kiadásának munkálatai során kialakultak (vö. KOROMPAY 2021a, 2021b, 2022). Az alábbiakban csak arról lesz szó röviden, ami a jelen szöveg sajátosságaival kapcsolatos.

Ennek minél pontosabb megértéséhez több állandó forrásra volt szükség. Ezek közül legfontosabb a Vulgata és egy mai bibliafordítás (RÚF), amely a fejezetszámok és a versszámok beiktatásához is alapul szolgált. Ezeket más fordítások is kiegészítették (SZIT, KNB, Heltai stb.). A latinhoz FINÁLY szótára (2005) volt a legfőbb segítség.

A szövegtelmezés állandó feladata különösen tudatosította most a következő kérdést: egy ószövetségi könyv ómagyar fordításának pontos megértéséhez mi az elsődleges viszonyítási pont? A szöveghagyomány egyik szála így írható le: héber → latin → ómagyar fordítások. A másik szál a következő: héber → mai magyar fordítások. Ebből az következik, hogy egy mai Biblia feltétlenül megkönnyíti a megértést, egyben elvezet az eredeti jelentéshez, de nem ad számot arról, ami a héberről latinra való fordítás során itt-ott módosult, és az ómagyar szövegekbe is átkerült. Tapasztalataim szerint egy-egy problematikus hely megértéséhez mindkét szál figyelembevétele szükséges. Lényeges azzal is számolni, hogy a fenti kettősség a középmagyar kortól jelen van. Káldi bibliafordítása az első szálát képviseli; az ő szövegét veszi alapul a mai KNB is. A kor héber Biblia-szövegéhez — a Vulgatától elindulva — Heltai és munkatársai jutottak legközelebb (KOMORÓCZY 1970: 100).

Az Énekek éneke közlése felvet egy egészen sajátos kérdést is, ami a nyelvtanban nem helyeződik. A latin szöveget olvasva világos, hogy mikor kihez szól vagy kiről beszél a szerelmes: az egymással váltakozó „dilectus meus” és „amica mea” elárulja ezt. Ugyanezt a megértési élményt nyújtják más nyelvű fordítások is. A magyar szöveg viszont sejtető: a férfi és a nő dialógusának követéséhez az olvasó képzeletére és erőfeszítésére is szükség van. Kétségtelen, hogy vannak részek, amelyek magukért beszélnek: a női test dicsérete, mely egész fejezeteket tölt ki, a férfi szájából hangzik el. Máskor azonban mai nyelvérzékünkre hagyatkozva tévedhetünk is. Jó tudni (a latin alapján), hogy a *barátom* rendszeresen a nőre utal, a *szeretőm* pedig a férfira. Figyelmet érdemel az is, hogy amikor a fordító az *emlő* szót használja a latin *uber* nyomán, a héber *dódim* szónak jobban megfelelne a *szerelem* (vö. KOMORÓCZY 1970: 93); ilyen módon az

előbbi szó férfi kapcsán is előfordulhat (1,2). A munkálatok során felmerült bennem egy kérdés: ha a Vulgatából kiindulva világossá lehetne tenni, hogy mikor ki beszél, célszerű-e valamilyen jelzéssel (például a megfelelő versszámok álló, illetve dőlt szedésével) utalni erre? Végül arra jutottam, hogy ha a mi nyelvünkön az Énekek éneke ilyen egyértelműen sejtető módon szólal meg, akkor az a jó, ha megmarad ilyennek. Jelzem: vannak fordítások (ilyen a SZIT), melyek a megszólalókra nézve mindig eligazítást adnak.

1.4. A szöveg nyelvi jellegzetességei közül első helyen a **szóképzés** különleges vonásai tűnnek ki. Megjelenik itt (gyönyörű képekkel kísérve) az *ajak*, a *szem*, a *tügy* (a két orca), a *fogak*, a *fürt*, a *nyak*, a *kéz*, a *has*, az *emlő* és a *csecs*, a *far* és a *szár* 'lábszár' — „attól megválva” (azaz: azon kívül), ami a fátyol mögött van. Utalás történik a tekintetre, a természetre, a szépség egységes látványára. A képek hol a pásztoréletből merítenek (kecske, frissen nyírt juhok, gímborjú), hol a mediterrán világ gyümölcseit idézik fel (gránátos alma, mandragóra), máskor az arany és a drágakövek világát (zafír, jácintkő), nem is szólva az ókorban használt illatszerekről (nárdus, mirha, tömjén). Régi meggyőződése: a fenti elemek vizsgálata szép szemináriumi dolgozatok témája lehet.

Az említett fogalomkörök kapcsán **értelmezési kérdésekkel** is számolni kell. Ahol a Döbrentei-kódex szövegében *kecske* jelenik meg (a Vulgata *capra*, illetve *caprea* szavának fordításaként), ott a héberre visszamenő mai fordításokban *gazellá*-t találunk (vö. 2,7); ahol az előbbiben *gímborjú* áll, ott az utóbbiakban *szarvas fia* szerepel (vö. 2,9). Az ilyen esetek megvilágítására legalkalmasabb egy-egy lábjegyzet. A növényvilág körében hasonló kérdéseket vet fel a *panyikaalma*, amely a latin *malum punicum* 'pun alma' tükörfordítása, s a szövegben a gránátalmára utal (vö. 4,6). A magyarban a fenti szó sajátos utat járt be: a *pónyikalma* egy almafajta nevévé vált, s ilyen jelentésében máig használatos (PELCZÉDER 2018: 175–176).

A **nyelvtani jelenségek** közül a szövegértést is érinti a következő kettő. Ahol *-é* birtokjelre számítanánk, ott gyakran *-nak/-nek* rag jelenik meg: „Én én szeretőmnek, és én szeretőm énnekem” (6,3). Ebbe a latin is belejátszhatott, vö. Vulg.: „Ego dilecto meo, et dilectus meus mihi”. A *között* névutónak a felsőfokra utaló szerepe is van: „Asszony nép között szép” (6,1), vö. Vulg.: „pulcherrima mulierum” (*pulcherrima* 'legszebb').

2. Az Énekek éneke modern helyesírású átírata

Salamon inéklése, Isten anyaszentegyházzal egyembe. Cantica Canticorum Capitulum [1] (DöbrK. 473–474)

2. Ő szájának apolásával engem megcsókoljon, mert te igen jó kenetekkel turgyagozó emlőid bornál jobbak.

3. Kiötlött olaj te neved, azért leányok téged igen szeretének.

4. Húzz utánad engemet, te kenetednek illatján futosonk. Király engem bevűn ű pincéjébe. Örvendők és vigadonk tebenned te emlőidet emlejtven, igazak bor felött szeretnek tégedet.¹

5. Ó, Jeruzsálem leányi! Fekete vagyok, de termetes, miként Kédárnak hajloki, miként Salamonnak gereznái.

6. Ne gondoljátok, hogy én meghirvadtam, mert nap engem megképtelenejtett.² Én anyámnak fiai vívának énellemem, engem szőlők-örizővé tőnek, én szőlőmöt nem őriztem.

7. Én lelkem kit szeret, mutasd meg, hul délbe őrizsz, hol nyugoszol, hogy ne kezdjek búdosnom te társidnak csardái után.

8. Ó te, ki asszonép között szép vagy, ha nem tudod magad, kelj ki, és menj el az csordáknak nyomába, és te ürüidet³ őrizjed az pásztoroknak hajlokinál.

9. Fáraó szekeriben való ígetésemhez hasonlálak téged, én barátom.⁴

10. Szépek te tügyid, mint gerlicének. Te nyakad, miként nyakbavető készség.

11. Aranyas egérlőket gyártonk neked, ezüsttel hegyeztetek vagy szereztetek.

12. Mi időn király ű nyugalmában volna, én nárdosom ű illatját adá.

13. Mirrából kötött kéve én szeretóm, énnekem én emlőim között nyugoszék.

14. Cipriai szőlőfü én szeretóm énnekem Endegádnak⁵ szőlőibe.

15. Én barátom, te szép vagy! Íme, te szép, te szemeid galambszemek.

16. Én szeretóm, te szép vagy és ékes, virágos mi kis ágyonk.

17. Mi házonknak héjazatja cédrosfából, tornácink cipressosfából.

Capitulum [2] (DöbrK. 474–475)

1. Én mezői virág vagyok és völgyeknek lilioma.

2. Miként liliom tövis között, úgvan én barátom leányok között.

3. Miként másosfa erdői fák között, úgvan én szeretóm fiak között. Kit én kívánok vala, annak árnyékán ülök, és ű gyömölcsse édes én torkomnak.

4. Király engem borpincébe vűn, énbennem szerelmet szerze.

5. Virágokkal ékeséhetek engemet, másosfákkal szorohatok meg engem,⁶ mert szeretet miá ellankadék.

6. Ű balja én fejem alatt, és ű jogja engem megölel.

¹ E mondat eredeti tagolása más: a „bor felött” valójában a „te emlőidet” (‘szerelmedet’) részlethez kapcsolódik. Vö. Vulg.: „memores uberum tuorum *super vinum* : recti diligunt te”. Az utolsó tagmondat az eredetinek így felelne meg: „Igazak szeretnek tégedet”. A fenti átrendezés feltehetőleg a fordító műve, de lehet a másolóé is.

² Vö. RÚF, SZIT: „Ne nézzétek, hogy milyen barna vagyok, a nap sütött le engem”.

³ Vö. Vulg.: hoedos tuos, RÚF: kecskéidet.

⁴ Vö. RÚF: „A fáraó kocsijába fogott paripákhoz hasonlítalak, kedvesem!” Vö. SZIT is, ehhez hasonlóan.

⁵ Vö. Vulg.: „in vineis *Engaddi*”, RÚF: *Én-Gedi*.

⁶ Itt *málosfa* ‘almafá’ áll, de valójában almáról van szó; vö. Vulg.: „stipate me *malis*”, RÚF: „üditsetek fel *almával*”.

7. Ó, Jeruzsálemnek leányi, esketlek titeket mezőknek kecskéire⁷ és szarvasira, én szeretőmet fel ne serkentsétek, fel se ébreszjétek, mígnem ű akarja.

8. Én szeretőmnek szava! Íme ez hegy közbe szökdösve jött, dombokot által szökött.

9. Én szeretőm kecskéhez hasonlott és gímborjóhoz.⁸ Íme, ű mi falonk alatt áll, ablakon néz, és rostélyokon kakucsol.

10. Íme, én szeretőm szól énnekem: Kelj fel, én barátom, én galambam, én jó termetem! Siess, és jöjj,

11. mert immár tél elmúlt, hideg eltávozott és elment.

12. Mi földönkbe virágok jelentek, irtásnak ideje bejött, mi földönkbe gerliceszó hallatott.

13. Figefák bomboztak, virágos szőlők illatjokat adták. Kelj fel, én barátom, én szépem, én galambam, és jöjj el,

14. erős külükakba, kúrakásnak vermébe, mutasd meg te orcádot énnekem, te szód hangosoljon én fülemben, mert édes te szód, és ékes te orcád.

15. Fogjátok meg magatoknak {nekönk} az kis ravaszokat, kik szőlőt pusztéjtonak, mert mi szőlönk megvirágozott.

16. Én én szeretőmnek, és ű énnekem, ki liliom között íl,

17. míg nap támad, és árnyékok elhajolnak.⁹ Én szeretőm, tér meg, légy olyan, ment kecske, avagy Bétel hegyebeli gímborjók.

[3] (DöbrK. 475–476)

1. Én ágyacskámban ét által keresém, kit én lelkem szeret, keresém ütét, és meg nem lelém.

2. És felkelek, és környöljárom az várost, szegeleteken és utcákon megkeresem, kit én lelkem szeret. Keresém ütét, és meg nem lelém.

3. Az virrasztók, kik az várost őrizik vala, meglelének engem. Nemde láttátok-e, kit én lelkem szeret?

4. Kevéssé, hogy elmúltam volna, megleléem ütét, kit én lelkem szeret. Megtartám ütét, és el sem bocsátom, mígnem ütét anyám házába viszem, és én szőlőmnek¹⁰ röjtökébe.

⁷ Vö. Vulg.: *per capreas*, RÚF: *gazellákra*. A *kecske* szó kapcsán végig ez a megfelelés jelentkezik.

⁸ Vö. Vulg.: *hinnuloque cervorum*, RÚF: „mint a fiatal szarvas”. A *gímborjú* kapcsán végig ugyanez jelentkezik.

⁹ Vö. Vulg.: „donec aspiret dies, et inclinentur umbrae”, KNB: „amíg a nappal szellője meg nem rezdül, s az árnyak el nem szállnak”, RÚF: „Ha hűs szél támad, és megnyúlnak az árnyak”.

¹⁰ Bizonyára másolói hiba *szőlőmnek* helyett, vö. Vulg.: „in domum matris meae et in cubiculum *genitricis meae*”. A fenti alak átkerült egy másik helyre is, vö. 8,2. — NB. A *szőlő* gyakori a szövegben. A *szőlő* is előfordul, vö. 6,9; 8,5.

5. Ó, Jeruzsálemnek leányi, esketlek titeket mezőknek kecskéire és szarvasira, fel ne serkentsétek, fel se ébreszjétek szeretőmet, mígnem ű akarja.

6. Ki ez, ki az pusztából felhág, miként füstnek vesszeje, mirrának és temjénnek illatjából és minden patikabeli pornak?

7. Íme, Salomonnak ágyacskáját¹¹ Jeruzsálemnek¹² igen erősiből hatvan erős állja környöl,

8. mindenik tört tart, és igen tudósok viadalra, kinek mind ű töre ünnön farán, éji félelmért.

9. Salamon király ágyacskáját¹³ gyártá magának Libán hegyének fájából.

10. Ű lábait ezüsből gyártá, feje alját aranyast, felhágóját bíborost, középit szerelmmel megvette¹⁴ Jeruzsálemnek leányiért.

11. Sion leányi, menjetek ki, és lássátok Salamon királyt az koronában, kivel koronázta űtet ű anyja ű menyegzőjének napján és ű szíve vigasságának napján.

[4] (DöbrK. 476–478)

1. Mely szép vagy, én barátom, mely szép vagy! Te szemeid galambaké, attól megválva, mi belől enyészik.¹⁵ Te fűrtid, mint Galád¹⁶ hegyéről hágó kecskéké.

2. Te fogaid, miként nyírett csordák, kik mosodóból hágának, és mindenik két ellővel, és közöttök nincsen meddő.

3. Te ajakid, miként erősből gyártott fűkötő,¹⁷ és édes te kedves beszéded.¹⁸

4. Te nyakad, miként Dávid toronya, ki raktatott viadalhelyekkel, belőle ezer pajzs csügg, erőseknek minden fegyveri.

5. Te két emlőid, miként két gímborjó egy hastól, kiket őriznek liliomba,

6. mígnem nap támad, és árnyékok elhajoljanak. Miként panyikaalma-remek te tügyid, attól megválva, mi belől enyészik. Menjek el mirrának hegyére és temjénnek dombjára, és szóljak én jegyesemnek:

¹¹ Vö. Vulg.: „En lectulum Salomonis” (*lectulus*: ’fekvőhely, ágy’). RÚF, SZIT: *gyaloghintó*, mint a 9. versben, KNB: „Íme Salamon hordszéke”.

¹² Vö. Vulg.: „ex fortissimis Israel”. A hiba forrása bizonyára a két rövidítés hasonlósága, vö. *isrl*’ és *irl*’m. A téves feloldásba belejátszhatott, hogy a *Jeruzsálem* név többször is előfordul.

¹³ Vö. Vulg.: „*Ferculum* fecit sibi” (*ferculum*: ’hordozható állvány’), RÚF, KNB: *Gyaloghintót*, SZIT: *trónust*, Heltai 90r: „egy királyi széket”. A 7. és a 9. vers bizonyára hatott egymásra.

¹⁴ Vö. Vulg.: „*media charitate constravit propter filias Ierusalem*”, RÚF: „Belsejét szeretettel himezték Jeruzsálem lányai”, KNB: „Gondosan kibélelte Jeruzsálem leányai kedvéért”.

¹⁵ Az „attól megválva” kezdetű rész jelentése: ’azon kívül, ami belül rejtőzik’. Vö. RÚF és SZIT: „fátyolod mögött”.

¹⁶ Vö. Vulg.: *Galaad*, RÚF: *Gileád*.

¹⁷ Vö. Vulg.: „*Sicut vitta coccinea, labia tua*”. A kiemelt szerkezet jelentése: ’skarlátvörös szalag’. Vö. RÚF: *karmazsinfonal*, SZIT: *karmazsinszalag*. A *vitta* szó ’főkötő’-t is jelenthet. Az „erős-ből gyártott” nem illik a szövegbe. Jelentéstan alapon felmerül a gyanú, hogy az *erős* háttérben esetleg egy korábbi *verős* állt.

¹⁸ A Vulgatában és a mai fordításokban ez után áll az a mondat, mely alább a 6. vers közepén szerepel: „Miként panyikaalma-remek...”

7. Én barátom, teljességgel szép vagy, tebenned szeplő nincsen.

8. Jöjj Libánról, én jegyesem, jöjj Libánból, jöjj, Amáná fejéből koronázta-tol,¹⁹ Sanir és Hermon²⁰ tetejéből, oroszlányoknak fészkekből és párdicoknak hegyekből.

9. Én húgom, én jegyesem, megsebesejtéd én szívemet, megsebesejtéd én szívemet egyik szemedbe és nyakadnak egyik hajába.²¹

10. Én húgom, én jegyesem, mely szépek te emlőid, te csecsid bornál szebbek, és te kenetednek illati minden írek fölött.

11. Jegyesem, te ajakid csepegő méz-szín, nyelved alatt méz és tej vagyon, és öltözetednek illatja, miként tömjénillat.

12. Én húgom, én jegyesem berekesztett kert, berekesztett kert, beszegezett kútfű.

13. Te kifolyásid panyikaalmának paradicsoma,²² almafának gyömolcsével, cipros nárdosval,

14. nárdos és sáfrány, fistulat és cinamomost Libánnak minden fáival, mirra aloessel, minden elő kenetekkel.

15. Kerteknek kúta, eleven vizeknek folyása, kik Libán hegyéből nagy sebbel folynak.

16. Kelj fel, felszél, és jöjj, alszél! Fúdd meg én kertemet, és folynak ű drága illati. Én szeretőm jöjjön ünnön kertébe, és egye ű almáinak gyömolcsét.

[5] (DöbrK. 478–479)

1. Én húgom, én jegyesem, jöjj²³ én kertembe, én mirrámot megarattam mind én aromáimval, méz-szint én mézemvel űm, én boromot én tejemvel ióm. Én barátim, egyetek és igyatok, és részegöljete meg!

2. Én aloszok, és én szívem vigyáz. Én csergető szeretőmnek szava ez: Húgom, nyissad meg énnekem, én barátom, én galambam, és szeplőtelenem, mert én fejem teljes harmattal, és én fűrtim éji csepegéssel.

3. Szoknyámat levettem, hogy vegyem meg énreám? Én lábaim megmostam, hogy fertőztessem meg űket?

4. Én szeretőm résen kezét nyójtá, és én hasam ű illetétől megrettene.

¹⁹ Vö. Vulg.: „*coronaberis de capite Amana*”, RÚF: „*Nézz le az Amáná csúcsáról*”.

²⁰ Vö. RÚF: Szenir; Hermón.

²¹ A mondat végéhez vö. Vulg.: „*et in uno crine colli tui*” (*crinis* ’haj, hajzat’). A mai fordításokban: RÚF: „nyakdiszed egy láncocskájával”, SZIT: „nyakadnak egyetlen láncával”.

²² Vö. Vulg.: „*Emissiones tuae paradus malorum puniceorum*”. Vö. RÚF: „Paradicsomkert nőtt rajtad: gránátalmák édes gyömolcsökkel”, SZIT: „*Hajtásaid* gránátalmákat termő kerthez hasonló”, KNB: „*Hajtásaid* gyönyörű liget”.

²³ Itt más igealak várható, vö. Vulg.: „*Veni in hortum meum*”, RÚF: „*Bejöttem kertembe*”. Bizonyára az előző mondat igéjének hatása érvényesült.

5. Felkelék, hogy megnyitnám én szeretőmnek. Én kezem mirrát hullata, és én ujjaim teljesek választott mirrákkal.

6. Ajtómnak köszöbét megnyitám én szeretőmnek, tahát ű lehajlott, és elment vala. Én lelkem ellankada, hogy szóla; keresém, és űtet meg nem lelem, kajáltám, és nem felele énnekem.

7. Városőrizők, kik az várost őrizik vala, engem meglelének, verének engem, sebesejtének engem, megvevék palástomot az kűfalőrizők.

8. Ó, Jeruzsálemnek leányi, rátok eskeszem, ha meglelenditek szeretőmet, hirdessétek meg űneki, hogy szerelme miá lankadtam.

9. Szeretők közöl minemő az te szeretőd? Mert miránk így eskől.

10. Én szeretőm fejár, piros, ezer közöl választott.

11. Ű feje igen jó arany, ű fűrti miként pálma széles leveli,²⁴ feketék,²⁵ miként holló.

12. Ű szemei, miként galambaknak víz csergetegeken, kik tejbe ferődtek {mosottak}, és teljes folyóvizeknél laknak.

13. Ű hasa ebur képő {régie elefánt tetem}.²⁶ Ű tügyi, miként patikáros gyártott kedves illató kenetek,²⁷ ű ajaki elő mirrát csepegetnek.

14. Ű kezei völgyesek, teljesek jácintossal ű fülei.²⁸ Ű hasa ebur képő, zafir kövekkel válogatott.

15. Ű szárai márványkű lábak, kik állonak arany ékeken. Ű színe, miként Libán hegye, választott, miként cédrok.

16. Ű torka édességes, és kívánatos teljességgel. Ilyetén én szeretőm, és ű én barátom, ó Jeruzsálem leányi!

[6] (DöbrK. 479–481)

1. Asszony nép között szép, és hová ment te szeretőd? Hová hajlott te szeretőd, és űtet mi teveled keresjűk.

2. Én szeretőm alászállott ű kertébe aromának ű kedvére, hogy az kertekben éljen, és liliomokot szedjen.

²⁴ Vö. Vulg.: „Comae eius sicut elatae palmarum”, RÚF: „hajfűrtjei hullámosak”, SZIT: „a haja datolyafűrt”, KNB: „a haja, mint a pálma koronája”.

²⁵ A kódex írásmódja szerint: *feketeiek*, talán másolói hibával. Vö. Vulg.: „*nigrae quasi corvus*”.

²⁶ Figyelemre méltó a scriptor betoldása a sor fölé. Az *elefánt tetem* ('elefántcsont') érthetőbb, mint a latinból származó *ebur*. A Vulgatában ez a mondat itt nem szerepel, megvan viszont a következő vers második felében.

²⁷ Vö. Vulg.: „*Genae illius sicut areolae aromatum consitae a pigmentariis*”. A héberben alapuló fordításokban más a kép, vö. RÚF: „Arca, mint a balzsamillatú virágágy, melyben illatos növények nőnek”. Vö. SZIT is, hasonlóan.

²⁸ A *fülei* fordítói tévedés két latin szó hasonlósága alapján: *aureus* 'aranyozott', *auris* 'fül'. Itt az előbbiről van szó, s ez a kezekre vonatkozik. Vö. Vulg.: „*Manus illius tornatiles aureae, plenae hyacinthis*”, RÚF, SZIT: „Kezei aranyhengerek, topázzal borítva”. A *völgyes*-nek megfelelő latin *tornatilis* jelentése: 'esztergályozott, kerekded”.

3. Én én szeretőmnek, és én szeretőm énnekem, ki liliomok között él.
4. Én barátom, szép vagy, édes és ékes, miként Jeruzsálem, ijedetes, miként seregeknek szerzett arrok {orrozat}.
5. Fordejts el te szemeidet énrólam, még űk engem elrepejtenek. Te fürtid, miként kecskék csordái, kik Galád hegyéből jelentek.
6. Te fogaid, miként juhcsordák, kik mosóból hágnak, mindenik kettős ellővel, és meddő nincsen közöttök.
7. Miként panyikaalma haja, úgyan te tügyid, titkodtól megválva.
8. Hatvan királyné asszony vagyon és nyolcvan szerető, és leányoknak nincsen száma.
9. Egy én galambam, én tökéletesem, egy vagyon ú anyjának választotta, és ű szülejének. És az {Sion-beli} leányok látták űtet, és hirdették űtet bódognak; királyné asszonyok, száz szeretők dicsérik űtet.
10. Mely ez, ki előmegyen, miként feltámadó hajnal, szép, miként hold, választott, miként nap, ijedetes, miként szerzett seregeknek orra?²⁹
11. Leszállék az diós kertbe, hogy völgyeknek almáit látnám, és megnézném, ha az szőlők virágoztak volna, és ha panyikaalmák termettek volna.
12. És nem tudám, én lelkem Amminádáb szekereiért megháborejta engem.³⁰

[7] (DöbrK. 481–482)

1. Térj meg, térj meg, Sunamitis {Istentől elidegenölt lélek},³¹ térj meg, térj meg, hogy lássonk {tekéntsönk} téged. Mit láttok az Sunamitisbe, hanem csak seregeknek szerit?
2. Ó, fejedelmnek leánya, mely szép te lépésid az saruba! Te farodnak egybeszerkezése, miként násfák, kiket mesteri kéz gyártott.
3. Te köldököd, miként hajtogatott kép {pohár}, ki soha nem szíkes venerékel. Te hasad, miként búzaasztag, liliomval környéközött.

²⁹ Az utolsó részlethez vö. Vulg.: „ut castrorum *acies* ordinata” (*acies* ’hegye vminek’, ’csatarend’), RÚF: „mint egy zászlóerdő”, SZIT: „mint a zászlós hadak”, KNB: „mint a csatarendbe álló tábor”.

³⁰ Vö. RÚF: „Észre sem vettem, amikor Amminádib kocsijába tettek engem”, KNB: „És váratlanul zavarba jött lelkem Aminádáb négyesfogatai miatt”.

³¹ Itt táncról van szó, vö. Vulg.: „*Revertere, revertere*, Sulamitis”, RÚF: „*Fordulj, fordulj*, Szulamit!”, SZIT: „*Térj vissza! Térj vissza*, Sulamit!”, KNB: „*Perdülj, perdülj*, Szulamit!”, Heltai 94r: „*Térj meg, térj meg*, ó Sulamith”. A felszólítás egy nőnek szól: forogjon, hogy jobban lássák. Megnevezése személynévként hat (ez a *salom* ’béke’ szóval függhet össze), de a héberben felmerül a lehetőség, hogy itt nem tulajdonnév, hanem népnév áll: ’a sulammita’. A vers végén a „seregeknek szerit” is a táncra utal: ’amikor a két kar között táncol’. (A ’seregek’ jelentésű héber elem helynév is lehet.) Köszönöm Koltai Kornéliának e kérdések megvilágítását. — Az „Istentől elidegenölt lélek” a sriptor betoldása az általa másolt, de nem tőle származó szöveg fölé. Kérdés, mi áll e megrovás hátterében. Vajon a táncnak szól ez? Vagy a „térj meg” vallási értelme sugallta ezt? A ’megfordul’ → ’visszatér’ → ’megtér’ jelentésváltozást ismeri mind a héber, mind a latin, mind az ómagyar.

4. Te két emlőid, miként két vadkecske álló.³²

5. Te nyakad, miként eburbeli torony. Te szemeid, miként esebonbeli³³ halastók, kik vannak sok leányoknak kapuiba.³⁴ Te orrod, miként Libánnak toronya, ki Damaskosra néz.

6. Te fejed, miként Karmel, te fejednek fürti, miként királyi bíbor, töréshez szerkezött.³⁵

7. Mely szép vagy, én barátom, és mely ékes vagy, én szerelmesem, gyönyörőségbe!

8. Te állatod pálmához hasonlott, és te csecsid szőlőfűhöz.

9. Mondám: Felhágok az pálmára, és gyömolcsét ragadom, és te emlőid olyanok lesznek, mint szőlőfű, és te illatod, miként másosnak illatja.

10. Te torkod, miként igen jó bor, kit én szeretőmnek méltó innia, és ő fogainak kérődni.

11. Én én szeretőmnek, és úneki fordolása énhozjám.

12. Jöjj, én szeretőm, és menjönk ki az mezőbe, lakozjonk az falukba!

13. Reggel keljünk az szőlőkbe, és lássuk, ha az szőlő virágozott, ha az virágok gyömolcsöt bomboznak, ha az panyikaalmák virágoztak. Ott én neked adom én emlőimet.

14. Mandragórák mi kapunkon³⁶ illatot adtak. Én szeretőm, mind új almákat és ó almákat es neked tartottam.

[8] (DöbrK. 482–483)

1. Ki adja azt énnekem,³⁷ hogy én anyámnak emlője-szopó atyámfiát künn jellem, és megcsókoljam, és immár engem senki ne utáljon?

2. Megragadlak téged, és én anyám házába viszlek és én szőlőmnek rejtekébe,³⁸ ott megtanejtasz engem. És én elvegyejtett borból adok neked veneréket és gránátos almának mustját.

³² Vö. Vulg.: „duo hinnuli gemelli caprae”, RÚF: „mint két őzike, mint egy gazellapár”.

³³ Vö. Vulg.: in Hesebon, RÚF: hesbóni.

³⁴ Vö. Vulg.: „in porta filiae multitudinis”. A héberben itt egy helynév szerepel, vö. RÚF: „a bat-rabbimi kapunál”.

³⁵ Ez a rész homályos, talán szövegromlás következtében. Vö. Vulg.: „Caput tuum ut Carmelus: et comae capitis tui sicut purpura regis vincta canalibus”. Vö. RÚF: „Fejed olyan, mint a Karmel, és fejedén a haj, mint a bíbor; egy királyt tartanak fogva fürtjei”. SZIT és KNB: hasonló értelmű fordítás. A *vinctus* '(meg)kötözött' jelentésből kiindulva a *töréshez* előzménye esetleg *kötéshez* volt. A mondat vége szerkezetileg átrendeződhetett.

³⁶ A „mi kapunkon” nem ide, hanem a következő mondathoz tartozik, vö. Vulg.: „Mandragorae dederunt odorem. In portis nostris omnia poma: ...”. A fenti mondat az eredetinek így felelne meg: „Mandragórák illatot adtak”.

³⁷ E rész értelméhez vö. RÚF: „Bárcsak bátyám lennél”. SZIT: „Bár testvérem volnál”.

³⁸ Az utóbbi részletnek („és én szőlőmnek rejtekébe”) a Vulgatában itt nincs megfelelője. Egy korábbi vers hasonló mondatában viszont előfordul (3,4). Az ott feltehető hiba (*szülő* helyett *szőlő*) itt is megismétlődik.

3. Ű balja én fejem alatt, és ű jogja megölel engem.

4. Ó, Jeruzsálem leányi, rátok eskeszem, fel ne serkentsétek, fel se ébreszjétek én szeretőmet, mígnem ű akarja.

5. Mely ez, ki felhág az pusztából, gyönyörőségbe torlott, és ű szeretőjéhez támaszkodott? Másosfa alatt ébresztélek fel tégedet, én barátom. Ott rothada meg te anyád, ott töreték meg te szüléd.³⁹

6. Tégy engem te szívedre, ment jegyet, ment jegyet te karodra, mert szeretet olyan erős, ment halál, kedvelés kemén, ment pokol, űneki lámpási tűznek és lángaknak lámpási.

7. Sok vizek nem olthatják meg az szerelmet, és folyóvizek sem borejthatják el űtet. Ha ember mind házabeli vagyát adnája szeretetért, és úgyan megutálja az vagyot, miként semmit.⁴⁰

8. Mi húgonk kicsind, és nincsen csesi. Mit tegyönk mi húgonknak, mikoron beszédbe veszjék űtet?⁴¹

9. Ha kűfal, rakjonk rajta ezüst erkélyeket. Ha ajtó, tahát bélljük meg űtet cédros deszkákkal.

10. Én kűfal vagyok, és én emlőim, miként torony, holott űelőtte olyan lők, hogyha békét leltem volna.

11. Békés⁴² szőlője vala benne, kinek népi vannak,⁴³ űtet őrizőknek hagyá; ű gyömölcséért ember ezer ezüst pénzt hoz be.

12. Én szőlőm énelőttem vagyon. Te, békésed, ezer, és kétszáz ű gyömölcsét őrizjük.⁴⁴

13. Ki kertekbe lakozal, barátid hallgatnak, tegyed nekem hallattá⁴⁵ te szódot.

14. Fuss, én szeretőm, és hasonljál kecskéhez és gímborjóhoz drága keneteknek hegyén. Ámen.

³⁹ Vö. Vulg.: „*ibi corrupta est mater tua, ibi violata est genitrix tua*”. Az igék a fogadás és a szülés fájdalmára utalnak.

⁴⁰ A fordítás híven követi a Vulgátát. A mondat második feléhez vö. RÚF: „csak megvetnék érte”.

⁴¹ A „beszédbe veszik” így értendő: ’szó lesz róla’. Vö. RÚF: „amikor megkérik”, SZIT: „hogya majd megkérik”.

⁴² Vö. Vulg.: *pacifico*, RÚF: *Salamonnak*. (A név jelentése: ’békés’.) A mondat szerkezetébe így illene bele: *Békésnek*.

⁴³ Vö. Vulg.: „*in ea, quae habet populos*”. A héberben itt egy helynév szerepel, vö. RÚF: *Baal-Hámónban*. SZIT: hasonló névalak.

⁴⁴ Vö. Vulg.: „*Mille tui pacifici, et duocenti his, qui custodiunt fructus eius*”, RÚF: „Az ezer ezüst legyen tiéd, Salamon, kétszáz pedig a termés *őrzőie*”. A fenti *őrizjük* másolói hiba lehet *őrizők* helyett. Két névszói toldalékra is számítani lehetne: *békésedé, őrizőké*, vagy *-nak/-nek* raggal.

⁴⁵ Vö. Vulg.: „*fac me audire vocem tuam*”, RÚF: „hadd halljam én is!”. A kódex *hallata* írású szavának fenti értelmezéséhez KOMORÓCZY átírata jelzett irányt (1970: 38).

3. Ómagyar szavak magyarázata

- állat fn: termet (7,8)
alló (= olló) fn: kecskegida (7,4)
aloes fn: aloé (4,14)
alszél fn: déli szél (4,16)
apol ige: csokol (1,2)
béll ige: bélel (8,9)
bevún (igealak): bevitt (1,4)
bombozik ige: gyümölcsöt kezd hozni (2,13)
cinamomost fn (latin): fahéj (4,14)
cipressos fn: ciprus (1,17)
cipriai szőlőfű: ciprusfürt (illatos virágú cserje) (1,14)
csergeteg fn: vízfolyás (5,12)
csergető mn: zörgető (5,2)
ebur fn: elefántcsont (5,13, 7,5)
egérlő fn: láncocska (1,11)
egybeszerkezés fn: (itt) hajlás (7,2)
ék fn: hegyes tárgy, (itt) talpazat (5,15)
elefánt tetem fn: elefántcsont (5,13)
elmúl(ik) ige: elmegy vki mellett (3,4)
elő mn: első(rangú) (4,14; 5,13)
elrepejt ige: elrepít, elragad (6,5)
elveyejtett (= elvegyített) mn: fűszeres (8,2)
emlejt (= említ) vmit, ige: emlékezik vmire, emleget vmit (1,4)
emlő fn: kebel (4,10); szerelem, ölelés (1,2)
enyészik ige: rejtőzik (4,1)
eskeszik (= esküszik) vkire, ige: esdekelve kér vkit (5,8)
eskől (igealak): esküdtél (5,9)
ét által: éjjelente (3,1)
felszél fn: északi szél (4,16)
fistulat fn (latin): illatos nád, kálmos (4,14)
futos ige: fut (1,4)
gerezna fn: prém, (itt) szőnyeg, takaró (1,5)
hajlik ige: elmegy (6,1)
hajlok fn: sátor (1,5)
hajtogatott mn: kerekded (7,3)
hangosol ige: hangzik, szól (2,14)
hasonl ige: hasonlít (1,9; 2,9)
héjzat fn: tető, gerenda (1,17)
igetés (= ügetés) fn: lovaglás (1,9)
ijedetes mn: félelmes (6,4; 6,10)
íl ige: él (2,16)
illet fn: érintés (5,4)
ióm (igealak): ittam (5,1)
írek fn (tsz.): gyógyírok (4,10)
irtás fn: nyesés, metszés (2,12)
jácintos fn: jácintkő (5,14)
jegy fn: jel, pecsét (8,6)
jog fn: jobbkez (2,6)
kajált vkit, ige: kiált valakinek (5,6)
kakucsol ige: kukucskál (2,9)
kép fn: szobor (5,13)
kérődik ige: (itt) szürcsöl (7,10)
két ellő, kettős ellő: iker, páros (4,2; 6,6)
kevésé, hogy: alighogy (3,4)
kicsind mn: kicsi (8,8)
kiöltlött mn: kiöntött (1,3)
környöljár ige: körüljár (3,2)
lehajol ige: megfordul, eltávozik (5,6)
lők (igealak): lettem (8,10)
málos fn: alma (7,9)
málosfa fn: almafa (2,3)
meg hsz: újra (5,3)
megfertőztet ige: bepiszkít (5,3)
megháborejt ige: zavarba ejt, nyugtalanít (6,12)
megképtelenejt ige: elrútít (1,6)
meglelenditek (igealak): megtaláljátok (5,8)
megretten ige: megremeg (5,4)
megtér ige: megfordul, visszatér (7,1)
megtöretik ige: szül (8,5)
megutál ige: megvet (8,1)
megválva vmitől: vmin kívül (4,1; 6,7)
megvesz ige: elvesz (5,7)
ment ksz: mint (8,6)
méz-szín fn: színméz (4,11)
mirra fh: mirha (1,13)
mosó fn, mosodó fn: fürdő, úsztató (4,2; 6,6)
nyírett mn: (frissen) nyírt (4,2)
orr, orrozat fn: vminek a hegye (6,4; 6,10)
őm (igealak): ettem (5,1)
panyikaalma fn: gránátalma (4,6)
párdic fn: párdúc (4,8)
patikáros fn: patikus (5,13)

pokol fn: a holtak hazája, sír (8,6)
 rak ige: épít (4,4)
 tavasz fn: róka (2,15)
 remek fn: darab, (itt) gerezd (4,6)
 rothad ige: szül (8,5)
 szár fn: láb, comb (5,15)
 szegelet fn: sarok (3,2)
 szelvény fn: (itt) hiba (4,7)
 szer fn: rend, sor; (itt) emberek kara (7,1)
 szerető fn: (itt) ágyas (6,8)
 szerez ige: alkot; megtold (1,11)
 szikes mn: száraz (7,3)
 szín fn: tekintet, arc, termet (5,15)
 szorohatok (= szorítsatok) meg (igealak):
 (itt) erősítetek meg (2,5)

szőlőfű fn: szőlőfűrt (1,14)
 tehát hsz: akkor, addigra már (5,6)
 természet fn: alak, szépség (2,10)
 természetes mn: szép (1,5)
 torlott mn: (itt) vmiben bővelkedő (8,5)
 turgyagózó mn: illatozó (1,2)
 tügy fn: a két orca; halánték (1,10)
 ugyan névm: olyan (2,2), úgy (8,7)
 vagy fn: vagyon (8,7)
 választott mn: pompás (5,6); aki kitűnik (5,10)
 venerék fn: ital (7,3)
 ví vki ellen: vki ellen fordul, haragszik vkire
 (1,6)

Irodalom

- ApMélt. = *Könyvecse az szent apostoloknak méltóságokról, 1521*. A nyelvemlék hasonmása és betűhű átírata bevezetéssel és jegyzetekkel. A bevezetést és a jegyzeteket írta PUSZTAI ISTVÁN. Régi Magyar Kódexek 1. Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1985.
- DöbrK. = *Döbrentei-kódex, 1508*. A nyelvemlék hasonmása és betűhű átírata bevezetéssel és jegyzetekkel. Közzéteszi, a bevezetést és a jegyzeteket írta ABAFFY CSILLA és T. SZABÓ CSILLA, MADAS EDIT közreműködésével. Régi Magyar Kódexek 19. Budapest, Argumentum Kiadó–Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1995.
- FINÁLY HENRIK szerk. 2005. *A latin nyelv szótára*. Reprint az 1884-es kiadás alapján. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- HAADER LEA 2019. Halábori Bertalan szándékainak nyomában. In: FORGÁCS TAMÁS–NÉMETH MIKLÓS–SINKOVICS BALÁZS szerk., *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei 10*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék. 141–157.
- HAADER LEA 2020. Párhuzamos perikópák vallomása — a nyelvtörténet oldaláról. In: HENDE FANNI–KISDI KLÁRA–KORONDI ÁGNES szerk., „*Mestereknek gyengyének*”. *Ünnepi kötet Madas Edit hetvenedik születésnapjára*. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár–Szent István Társulat. 329–340.
- HAADER LEA 2021. Környülpókázott szövegek. In: HAVAS FERENC–HORVÁTH KATALIN–HRENEK ÉVA–LADÁNYI MÁRIA szerk., *A grammatikától a retorikáig. Nyelvészeti tanulmányok C. Vladár Zsuzsa tiszteletére*. Budapest, ELTE Alkalmazott Nyelvészeti és Fonetikai Tanszék. 99–106.
- Heltai = *A Bölts Salomon királnak könyvei*. Régi Magyarországi Nyomtatványok I 27. Kolozsvár, Heltai Gáspár és Hoffgreff György, 1551 [1552].
- KNB = *Káldi-Neovulgáta Bibliafordítás*. Budapest, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, 1997. Énekek éneke: URL: <https://szentiras.hu/KNB/Én> (2023.01.26.)

- KOMORÓCZY GÉZA 1970. *Énekek éneke*. Károli Gáspár, a Döbrentei-kódex névtelenje, Heltai Gáspár, Bogáti Fazekas Miklós fordításában. Sajtó alá rendezte és az utószót írta KOMORÓCZY GÉZA. Budapest, Magyar Helikon.
- KOROMPAY KLÁRA 2021a. *Apor-kódex. Ómagyar zsoltárok*. A modern helyesírású átiratot készítette, a bevezetést, a jegyzeteket és a szómagyarázatokat írta KOROMPAY KLÁRA. Budapest, Balassi Kiadó.
- KOROMPAY KLÁRA 2021b. Ószövegségi történetek ómagyarul: Ruth, Dániel, Jónás. Mutatvány egy olvasóbarát kiadásból. In: HAVAS FERENC–HORVÁTH KATALIN–HRENEK ÉVA–LADÁNYI MÁRIA szerk., *A grammatikától a retorikáig. Nyelvészeti tanulmányok C. Vladár Zsuzsa tiszteletére*. Budapest, ELTE Alkalmazott Nyelvészeti és Fonetikai Tanszék. 107–116.
- KOROMPAY KLÁRA 2022. Irányelvek és szempontok ómagyar szövegek olvasóbarát kiadásához. In: FORGÁCS TAMÁS–NÉMETH MIKLÓS–SINKOVICS BALÁZS szerk., *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei II*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék. 241–252.
- PELCZÉDER KATALIN 2018. *Gyümölcsnevek szótára*. Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- RÚF = *Biblia*. Magyar nyelvre fordította és revideálta a Magyar Bibliatársulat Szöveg-gondozó Bizottsága. Budapest, Kálvin János Kiadó, 2014.
- SZIT = Szent István Társulati Biblia. *Énekek éneke*: URL: <https://szentiras.hu/KNB/ÉN> (2023.01.26.)
- Vulg. = HETZENAUER MICHAEL szerk., *Biblia Sacra Vulgatae Editionis*. Regensburg, 1914. URL: <http://www.sacredbible.org/hetzenauer1914/> (2023.01.26.)

The Song of Songs in Old Hungarian—for today’s readers

The earliest surviving Hungarian translation of the Song of Songs is found in the Döbrentei Codex, produced in 1508. The paper’s primary goal is to present the Old Hungarian text in normalized orthographical transcription, which facilitates its reading by present-day readers. This goal is also served by other sections of the paper. These include an introduction describing the codex and the text under study, a rich body of footnotes highlighting translation issues, and a vocabulary section offering explanations of Old Hungarian words.

Keywords: Old Hungarian codices, Döbrentei Codex, Song of Songs, transcription of Old Hungarian texts

Korompay Klára
ORCID: 0000-0002-9670-9535
ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem
korompay.klara@btk.elte.hu